

Пендзей Іван Васильович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Проблема етнонаціоналізму, виникнення угорської нацменшини як політичний наслідок мирного врегулювання в Європі після Першої світової війни.

У статті з'ясовано історичні чинники виникнення етнонаціоналізму на теренах Центральної і Південно-Східної Європи після Першої світової війни (1914 – 1918 рр.): доволіно проведене переможцями територіальне розмежування на основі мирних угод Паризької мирної конференції, ігнорування ними інтересів цілих народів, що призвело до появи етнонаціональних меншин у складі новоутворених держав – КСХС, Польщі, Чехословаччини та Румунії, позбавлених невід'ємного права на самовизначення і елементарних прав людини – права користуватись своєю мовою, отримувати нею освіту, носити ім'я, яке хочеться, жити там, де народився тощо. Відмічено надзвичайно хитку грань між етнонаціоналізмом і можливим його переродженням у шовінізм титульної нації, яке мало місце в політиці нових держав і Румунії; згубні наслідки Тріанону для угорського етносу, розсіченого на частини й ізольованого кордонами новоутворених держав; необхідність відстоювання права народів і їх національних меншин на суверенний розвиток, відмови від будь-яких зазіхань на суверенітет і територіальну цілісність держав.

Ключові слова: угорська національна меншина, Тріанонський мирний договір, державно-територіальне розмежування, етнодержавне будівництво, права національних меншин, “переселення народів”, загроза більшовизму.

Угорського цвіту (як і українського) – по всьому світу. Порівняно невелика за територією країна (93,030 км²) Угорщина, населення якої складає 10,03 млн. осіб (дані 2004 р.), має потужну діаспору, яка розселена в багатьох країнах Європи і Америки. Найбільша національна меншина у Європі – 1,5 млн. угорців проживає на території Румунії, у Трансільванії [1]. Джерела її походження різні. Насамперед треба сказати, що вона виникла внаслідок великих геополітичних змін, що сталися через крах Австро-Угорської та інших імперій у 1918 р., перекроювання політичної карти Центральної і Східної Європи, проведеного державами-переможцями у Першій світовій війні без

урахування національних інтересів ряду народів. Невиправдане ігнорування ними їх етнонаціональної ідентичності призвело до розриву їх компактного проживання на етнічних територіях, штучної появи національних меншин серед етнічно однорідного населення, наприклад українців у Польщі, Угорщині, Румунії і більшовицькій Росії, німців у Польщі і Чехословаччині, угорців у Румунії і т.д. – появи українського національного питання, німецького національного питання, угорського національного питання, які стали джерелом внутрішньої нестабільності новоутворених держав, конфліктних ситуацій у міждержавних відносинах. За мирним договором з Угорщиною, підписаним з державами Антанти 4 червня 1920 р. у Великому Тріанонському палаці Версаля (звідси його назва Тріанонський) її територія у порівнянні з Трайслейтанією (назва угорської половини колишньої імперії) зменшилася більш, ніж на дві третини, більше 25% етнічних угорців опинилось за її межами [2, с.69]. Етнічна угорська меншина появилася у Королівстві сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. – Югославія) – у Хорватії, Славонії, Бачці і західній частині Баната; в Австрії – відданого їй Бургендланду (згодом його частина була повернута Угорщині); у Чехословаччині – на землях Словаччини і Підкарпатської Русі (Закарпатті). В Румунії етнічні угорці зосередились у Трансільванії, а також східній частині Баната, які відійшли до неї за мирним договором. На територіях які увійшли до складу сусідніх з Угорщиною держав, проживало близько 3 млн. угорців, половина з яких – компактно, в прикордонних з Угорщиною районах, у той час як у її новоутворених кордонах – 7 млн. 900 тис. осіб [3, с.359, 360]. Державно-територіальне розмежування, проведене в Центральній і Південно-Східній Європі, призвело до того, що угорський етнос, розділений на частини, опинився в складі різних держав. Виникнення нових незалежних держав зруйнувало не тільки віками налагодженні економічні стосунки в регіоні, які були цементуючою основою політичної стабільності, породило безліч не тільки економічних, але й етнонаціональних проблем. Джерелом постійних суперечок і напруженості між ними були не тільки їх взаємні територіальні претензії, географічні й історичні

фактори, але й етно-національні особливості меншин, які піддавались всілякій, зокрема мовно-культурній, дискримінації. Хвиля націоналізму, породжена Першою світовою війною, переросла у великодержавний шовінізм новоутворених держав, політику “Великої Польщі”, “Великої Югославії”, “Великої Румунії”. До територіального розширення прагнула Чехословаччина. Усі вони претендували на сусідні, зокрема українські землі. З цією метою Польща розв’язала загарбницьку війну у Східній Галичині. Румунія, Чехословаччина і КСХС, громлячи Угорську Радянську республіку у 1919 р., виступили проти спроби Угорщини повернути собі населенні угорцями території. КСХС прагнуло закріпити за собою Бачку і Банат, а Румунія – Трансильванію. Румунські війська, розгромивши комуністичні сили Угорщини і, увійшовши у Будапешт, не поспішали його покинути – тільки в березні 1920 р. вони були виведені з столиці Угорщини (після того як Верховна Рада Антанти пред’явила Бухаресту ультиматум з метою їх евакуації) [4, с.68 – 69].

Невирішеність багатьох проблем етнодержавного будівництва, прагнення новоутворених держав і Румунії до розширення території за рахунок чужих земель, яке визначало їх зовнішньополітичний курс, змусило версальських миротворців ще 1 травня 1919 р. (за ініціативи президента США В.Вільсона) утворити Комітет по проблемах нових держав. Саме на його пропозицію в проектах мирних договорів з новими державами були передбачені гарантії захисту громадянських, політичних, культурних і релігійних прав етнічних груп і зокрема право національних меншин мати школи з викладанням рідною мовою [5, с.70]. Невідкладними проблемами новоутворених держав зайнявся створений у 1920 р. новий орган – Конференція послів чотирьох держав – переможців – Великої Британії, Франції, Італії, Японії (США мали у ньому свого спостерігача*). У липні 1920 р. Конференція послів розглянула на прохання Чехословаччини питання про польсько-чехословацький спір стосовно Тешинської Сілезії. Рішенням Конференції послів Тешинська

* Сенат США, не ратифікувавши Версальський договір, усунув американську дипломатію від участі у вирішенні європейських проблем.

Сілезія, в якій крім польського проживало чеське населення, передавалось Чехословаччині. Але це не означало остаточного вирішення питання – Польща з цим не змиралася. Впродовж тривалого періоду тешинське питання залишалось одним з найпроблематичніших у польсько-чехословацьких стосунках і дипломатичній грі великих держав, включаючи Німеччину. Скориставшись поділом Чехословаччини у 1938 р. Польща повернула ці землі [6, с.417].

Територіальні домагання нових етнодержав створювали на континенті ситуацію іноді не менш вибухонебезпечну ніж протиріччя між великими державами. Показовою у цьому відношенні була політика Польщі стосовно

Східної Галичини. Невизначеність Паризькою конференцією східного кордону Польщі створювало підґрунтя для вимог її експансіоністських сил (Пілсудський і К⁰) відновлення Польщі у межах 1772 р., “від моря до моря”. Польща розв’язала війну проти проголошеної у листопаді 1918 р. Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), виступила проти об’єднання усіх українських земель у складі Української Народної Республіки(УНР). У липні 1919 р. вона, відтіснивши Українську Галицьку Армію (УГА) за Збруч [7, с.163 - 180], загарбала всю Галичину [8, с.152, 153]. Цим проблема однак не була розв’язана. Рішення Комітету по проблемах нових держав Антанти від 25 червня 1919 р., дозволяло Польщі лише тимчасово окупувати Східну Галичину. Країни-переможці, які змушені були зайнятись визначенням східного кордону Польщі, а тому фактично питанням двосторонніх польсько-українських стосунків, запропонували встановити його на основі принципу самовизначення народів, тобто етнічного розмежування поляків, білорусів і українців. В грудні 1919 р. Верховна рада Антанти запропонувала східний кордон Польщі по лінії річки Буг, західніше міст Гродно, Брест і східніше Перемишля до Карпат (“лінії Керзона”). У підтвердження цього рішення Конференція послів у лютому 1921 р. не погодилась на включення Східної Галичини до складу Польщі. З цим рішенням не змирилися поляки. Реагуючи на їх протести, держави-переможці розпочали третейське розслідування.

Очевидно, вони враховували Варшавський договір, підписаний 24 квітня 1920 р. Й.Пілсудським з урядом Директорії, який передбачав визнання Польщею незалежності України в обмін на визнання Петлюрою приєднання до Польщі Східної Галичини, Полісся і Волині [9, с.101], включення західноукраїнських земель до польської держави за Ризьким мирним договором між Польщею і Радянською Росією (1921 р.), а головне доконаний факт – незаперечні заслуги Польщі у боротьбі з ”більшовицькими бандами”, “комуністичним валом”. Під тиском наполегливих вимог польського уряду 14 березня 1923 р. Рада Амбасадорів (Конференція послів Антанти – І.П.) прийняла остаточне рішення про передачу Східної Галичини Польщі з умовою, що їй буде надана автономія [10, с.375]. Однак Польща і не думала її виконувати. Розпочалось ополячення західноукраїнського населення, продовжилась боротьба галицьких українців на реалізацію права на самовизначення. Були закладені передумови не тільки для продовження українсько-польського конфлікту, але й радянсько-польського протистояння, перетворення Східної Європи у вогнище напруженості і джерело потенційної воєнної небезпеки. Ускладнились не тільки українсько-польські, але й литовсько-польські міжетнічні стосунки – рішенням Ліги Націй прийнятим у 1923 р. було визнано приєднання Віленського краю до Польщі, який вона теж захопила. Користуючись потуранням країн-переможців Польща також прагнула утвердитись на захоплених нею західнобілоруських землях. Усе це провокувало міжетнічну нестабільність у регіоні.

Посилювала міжетнічну напруженість також загарбницька політика Румунії. Вона ще у січні 1918 р. окупувала Бессарабію, а згодом анексувала її. На Паризькій мирній конференції Румунія вимагала обіцяних їй договором 1916 р. Трансільванії, Буковини і Баната, як частини австрійської спадщини. Конференція послів Антанти у жовтні 1920 р. підписала з Румунією договір, у якому закріпила її домагання на Бессарабію. Незважаючи на те, що він так і не набув чинності (його не ратифікувала Японія), Бессарабія залишилась за Румунією [11, с.104]. Це стало джерелом не тільки міжетнічної, але й міждержавної напруженості, протистояння з Радянською Росією, яка не могла

змиритися з її втратою (Бессарабія входила до складу Російської імперії). Конфлікт вичерпаний у червні 1940 р., коли СРСР, опираючись на таємний протокол договору про ненапад з нацистською Німеччиною (“Молотов - Ріббентроп”) від 23 серпня 1939 р., анексував Бессарабію, а заодно, порушивши домовленість, й Північну Буковину з Чернівцями [12, с.244], мав продовження – Румунія виступила на боці Німеччини у війні проти СРСР.

Неврегульованість Паризькою конференцією питання розмежування територій східного побережжя Адріатичного моря, населених переважно південними слов'янами, на які претендували Італія і КСХС, створювало осередок міжетнічної напруженості і етнонаціоналізму на Балканах. До КСХС, окрім територій віднятих у Австрії та Угорщини, увійшла анексована ним Чорногорія, а також відняті у Болгарії райони Струмиці – частини Македонії, Цариброд, Тимок, Босилеград. На цій розширеній території проживали чималі національні меншини: 467 тис. угорців, 505 тис. німців, 439 тис. албанців, 150 тис. турків, 231 тис. румунів [13, с.24]. Рапалльський договір підписаний 12 листопада 1920 р. між двома державами, за яким Італія одержала території обіцяні Лондонським договором 1915 р., не до кінця врегулював питання кордону між двома державами. Він був остаточно визначений тільки в січні 1924 р., коли порт Рієка (Фіуме) став італійським, але це аж ніяк не ослабило міжетнічні та міждержавні суперечності в регіоні.

Словом, визнавши нові незалежні держави у Центральній і Південно-Східній Європі, переможці не змогли визначити їх етнополітичні кордони на справедливій основі. Докорінно перекроївши політичну карту Європи, вони поставили занадто багато держав і народів у становище, яке не могло не заставити їх боротися проти нав'язаної їм системи, довільно проведеного територіального поділу великих просторів, на яких раніше уживалися численні народи і етнонаціональні меншини. Розпочалося “переселення народів”. Румунія виселила більше 300 тис. осіб з Бессарабії. Македонію і Добруджу покинуло майже 500 тис. осіб. Німці залишали Верхню Сілезію. Сотні тисяч угорців були переселені з територій, які відійшли до Румунії, Югославії,

Чехословаччини. Сім з половиною мільйонів українців були поділені між Польщею, Румунією і Чехословаччиною [14, с.53]. Значні німецькі меншини, які появились у Польщі і Чехословаччині, як і австрійські німці прагнули до возз'єднання з Німеччиною. Українці, що знаходились під окупацією чотирьох держав, не могли змиритися з роз'єднаністю своїх земель і втратою державності. У КСХС були свої підстави для невдоволення : воно не отримало деяких частин Словенії, відданих Італії, або залишених Австрії після плебістів. Територіально поділивши Європу, союзники не брали до уваги не тільки національні інтереси переможених, але й інших народів. Такий порядок не міг бути ні міцним, ні тривалим.

Зіткнувшись з новою загрозою – більшовицькою Росією і альтернативною соціалізмом, яку вона несла, “версальські миротворці” змушені були перетворити групу новоутворених держав – Фінляндію, Естонію, Литву, Латвію, Польщу в своєрідний “санітарний кордон” на шляху проникнення революційної зарази – більшовизму в Західну Європу. Новоутворенні держави, які мали виконувати роль буфера між Радянською Росією і Заходом, насправді перетворились не тільки в “санітарний кордон” на шляху проникнення “червоної небезпеки” в Європу, але й плацдарм для антирадянських провокацій і прямої агресії, як це сталося в квітні 1920 р., коли Польща розв'язала війну проти більшовиків. Примусова міжнародна ізоляція Росії, небачене приниження Німеччини стимулювали дипломатичне зближення цих суспільно-політичних антиподів, узгодження їх інтересів, що прямо позначилося на вирішенні етнонаціональних проблем Середньої Європи.

1. Шакина М. Трагедия в Тыргу-Муреше / М.Шакина // Новое время. – 1990. - № 14. – С.17.
2. Системная история международных отношений в двух томах / Под ред. А.Д.Богатурова. Том первый. События 1918-1945 годов. – М.: Культурная революция, 2006. – 480 с.

3. Краткая история Венгрии. – М.: Наука, 1991. – 608 с.
4. Системная история международных отношений в двух томах ... - Т. 1.
5. Там само.
6. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Леніда Зашкільняка. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – 660 с.
7. Макарчук С.А. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. – Львів: Світ, 1997. – 192 с.
8. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Напис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
9. Сидоров А.Ю. История международных отношений. 1918 – 1939 гг.: Учебник / А.Ю. Сидоров, Н.Е. Клейменова. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2008. – 640 с.
10. Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Ілюстрована історія / Гол. редактор М.Кугутяк. – Львів - Івано-Франківськ: Манускрипт – Львів, 2008. – 524 с; іл.
11. Сидоров А.Ю. История международных отношений. 1918 – 1939 гг.: Учебник ...
12. Дюррозель, Жан–Батіст. Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів / пер. з фр. Є.Марічева, Л.Погорелової, В.Чайковського / Жан-Батіст, Дюррозель. – К.: Основи, 1995. – 903 с.
13. Там само.
14. История дипломатии: в 3 т. Т. 3. Дипломатия в период подготовки Второй мировой войны (1919 – 1939 гг.) / под. ред. академ. В.П. Потёмкина. – М. – Л. – 1945. – 883 с.

ПЕНДЗЕЙ Іван Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Summary

The article presents a historical factors of emergence of ethno-nationalism in Central and South-Eastern Europe after the First world war (1914 - 1918): arbitrarily spent the winners of the territorial division on the basis of the peace accords Paris peace conference, ignoring their interests Nations, which has led to the emergence of ethnic minorities in the newly-formed States - KSCS, Poland, Czechoslovakia and Romania, deprivation of the inherent right of self-determination and basic human rights - the right to use their language and to receive education it, wearing a name that I want to live where he was born, etc. Noted the extremely fragile line between ethno-nationalism and its potential rebirth of the chauvinism of the title nation, which took place in the policy of the new States and Romania; the harmful consequences of Trianon for the Hungarian ethnic group devided into parts and stand-alone boundaries of the newly independent States; the need to defend the rights of Nations and national minorities of the sovereign development, refusal from any encroachment on the sovereignty and territorial integrity of States.

Keywords: *Hungarian national minority, the Trianon peace Treaty, the state-territorial division, ethno-state construction, the rights of national minorities, “resettlement of peoples”, the threat of Bolshevism.*